

*‘Frjemd en dochs eigen?’
Overdenkingen bij de vertalingen uit het Scandinavisch
taalgebied van J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke*

Henk van der Liet

Summary

This essay investigates a number of literary translations from the Scandinavian languages by Professor J.H. (Jelle Hindriks) Brouwer (1900-1981) and his wife A.I. Brouwer-Prakke (1901-1990). In the 1960's and 1970's this scholarly couple made considerable contributions to the cultural and literary exchange between Friesland and the Scandinavian countries, notably Denmark, Norway and Sweden. In this essay one particular collection of translations, Frjemd en dochs eigen (Strange but familiar) published in 1961, is scrutinized in order to clarify the rather idiosyncratic selection criteria used by the editors/translators.

Each of the translated texts will be discussed in its literary and biographical context, and there seems to be a number of recurring features: a. the translated texts may have a strong visual appeal (i.e. a number of texts has been turned into film-scripts or drama texts); b. the author of the text has preferably been actively involved in the resistance against the nazi occupation during the second world war; c. the text shows religious, ethical and/or existentialist features.

In the course of this essay special attention is given to the role of the Danish librarian and cultural mediator Erling Stensgård (1876-1966), whose influence as a major source of information and inspiration for the editors/translators of Frjemd en dochs eigen will be clarified.

Inleiding

Dit essay gaat over een aantal vertalingen van de hand van het echtpaar J.H. (Jelle Hindriks) Brouwer (1900-1981) en zijn vrouw A.I. Brouwer-Prakke (1901-1990) vanuit de Scandinavische talen naar het Fries. Op die manier leverden de Brouwers, met name in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw, een belangrijke en interessante bijdrage aan het verbinden van de Friese letterkunde met die van het hoge Noorden. Ik zal in dit essay niet ingaan op de kwaliteit van deze vertalingen, omdat mijn Fries bij lange na niet (meer) volstaat om daar weloverwogen over te kunnen

oordelen,¹ maar wat ik wel graag wil doen, is kijken naar de – soms opmerkelijke – keuzes die de Brouwers maakten bij het selecteren van de te vertalen teksten en de motivatie die zij daar – al dan niet – voor gaven. Vooral de teksten die zijn opgenomen in de bundel *Frjemd en dochs eigen. Oersettingen út fjouwer skandinavyske talen* (1961) zeggen veel over de literaire smaak van de Brouwers en hun soms eigenzinnige keuzes en vandaar dat ik mijn analyse aan deze bloemlezing zal ophangen. De reden dat ik heb gekozen voor deze specifieke bloemlezing om de relatie tussen de Friese en de Scandinavische letterkunde te belichten, is in de eerste plaats de constatering dat er nog geen écht systematisch overzicht van die relatie bestaat. Er is zeker sprake van taalkundige, sociale en culturele verwantschap – en voor het Noors ook duidelijke taalpolitieke connecties – maar duidelijk waarneembare structurele relaties tussen de Friese en de verschillende Scandinavische literaire tradities, zijn bij mijn weten nog niet in kaart gebracht. Er zijn wel veel min of meer toevallige historische connecties beschreven, vaak gebaseerd op de persoonlijke interesses van individuen, maar het gaat te ver om die als structureel te betitelen.² En juist omdat persoonlijke contacten en het engagement van individuen zo vaak van doorslaggevend belang zijn bij het tot stand brengen van duurzame literaire relaties, heb ik ervoor gekozen om me tot deze ene *case study* te beperken: de bundel vertalingen van Jelle Brouwer en zijn vrouw, getiteld *Frjemd en dochs eigen*.

Een tweede, belangrijker, reden is dat ik geïntrigeerd ben geraakt door de inhoudelijke keuzes die de Brouwers maakten bij het samenstellen van *Frjemd en dochs eigen*. Daar kwam nog bij, dat ik me – na lezing van het artikel van Janneke Spoelstra in het literaire tijdschrift *ensafh*, nr. 2, 2016 – aangespoord voelde om nader onderzoek te doen naar de oorsprong van de 11 teksten in de bundel. Spoelstra merkt in haar bijdrage in het *ensafh* terecht op, dat de Brouwers wel heel spaarzaam zijn met het verstrekken van informatie over de keuzes die ze maakten en ook heel weinig vertellen over de herkomst van de teksten die ze vertaalden: ‘Oer de skriuwers jouwe se neat, wat spitich is. Net iens de taal!’³ Die lacune hoop ik met dit essay – althans voor een deel – te kunnen dichten.

-
- 1 Als persoonlijke noot wil er graag op wijzen dat ik in mijn jeugd via mijn beppe in Bitgum Fries heb geleerd en het nog steeds goed kan lezen.
 - 2 Dit is eigenlijk ook de conclusie van het artikel van J. Spoelstra ‘Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge’, in: *ensafh*, nr. 2, 2016, p. 37-47, al wijst zij terecht op het belang van institutionele verbanden als de Scandinavische Contact Club Friesland.
 - 3 Zie: Spoelstra, ‘Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge’, voetnoot 19.

Voorkeur voor het Deens?

Na de inhoudsopgave van de bundel *Frjemd en dochs eigen* (afbeelding 1), volgt een kort 'Wurd foarôf', waarover zo direct meer, dat gevolgd wordt door 11 vertaalde teksten, waarvan 5 uit het Deens, 4 uit het Noors en slechts 2 uit het Zweeds komen. Uit deze scheve verdeling zou men een duidelijke voorkeur van de Brouwers voor het Deens en het Noors kunnen opmaken. Deze eerste indruk lijkt ook nog eens te worden versterkt, als we vervolgens naar de auteurs van de verschillende teksten kijken, want 4 van de 5 Deense teksten zijn van de hand van één en dezelfde schrijver, namelijk Johannes V. Jensen (1873-1950), die ook nog eens de enige auteur is die met meer dan één tekst in de bundel vertegenwoordigd is. Van Jensen zijn de volgende novellen opgenomen: 'By de fûgels', 'Ane en de kou', 'Soene hja de fearboat helje?' en 'Bitte-Selgen'. De andere Deense bijdrage is ook de enige toneeltekst⁴ in de bundel, getiteld 'Hearen rjochters' van de dominee-schrijver Kaj Munk (1898-1944). Het lijkt er dus op dat de Deen Jensen de absolute favoriet van de samenstellers was.

De 4 Noorse bijdragen zijn allen prozateksten en voor een belangrijk deel geschreven door canonieke auteurs als Jens Bjørneboe (1920-1976), 'De broer', Nordahl Grieg (1902-1943), 'De tocht mei it goud' en Tarjei Vesaas (1897-1970) 'Makkaur'. De vierde tekst 'It hynder fan Hogget', is van Eivind Berggrav (1884-1959), een vandaag de dag minder bekende Noorse auteur. Wat bij de Noorse teksten opvalt is de mix van literaire nouvelles (Bjørneboe en Vesaas) en (reis)reportages (Grieg en Berggrav).

4 Dat er zich tussen de 10 nouvelles ook een enkele toneeltekst bevond is niet verwonderlijk, want de Brouwers beijverden zich ook duidelijk voor het introduceren en vertalen van Scandinavische (en overigens ook een enkel Duitstalig) toneelstukken in het Fries, zo vertaalden ze bijvoorbeeld in 1963 de stukken *Nobelpriis, né of ja?* en *Swedenhielms* van Hjalmar Bergman en in 1964 *Johan Ulfstjerna: heit en soan* van Tor Hedberg, twee belangrijke Zweedse auteurs.

Ynhâld	
Wurd foarôf	5
Joh. V. Jensen, By de fûgels	7
Joh. V. Jensen, Ane en de kou	19
Joh. V. Jensen, Soene hja de fearboat helje?	22
Joh. V. Jensen, Bitte-Selgen	27
Kaj Munk, Hearen Rjochters	31
Eivind Berggrav, Makkaur	47
Jens Bjørneboe, De broer	54
Nordahl Grieg, De tocht mei it goud	66
Tarjei Vesaas, It hynder fan Hogget	85
Bengt Anderberg, In moarn, hûndert jier lyn	93
Per Lagerkvist, De kelder	95

Afb. 1. De inhoudsopgave van *Frjemd en dochs eigen*.

Zoals gezegd, komen de Zweden minder ruimhartig aan bod in *Frjemd en dochs eigen*, waardoor het eclectische karakter van de keuzes van de Brouwers nog sterker naar voren lijkt te komen. Een van de beide opgenomen Zweedse teksten, ‘De kelder’, is afkomstig van de internationaal zeer vooraanstaande Zweedse schrijver – en Nobelprijz-laureaat – Pär Lagerkvist (1891-1974), terwijl de tweede bijdrage ‘In moarn, hûndert jier lyn’ van de hand is van Bengt Anderberg (1920-2008), een auteur die weinigen vandaag de dan nog zullen kennen. Overigens is het zeker niet zo dat deze ondervertegenwoordiging van Zweden een teken zou zijn van een geringe belangstelling voor het Zweeds en de Zweedse literatuur van de Brouwers, want in de jaren na het verschijnen van *Frjemd en dochs eigen* publiceerden zij een aantal vertalingen van toneelstukken van de Zweed Hjalmar Bergman (1883-1931).⁵ En zoals bekend verbleven Jelle Brouwer

5 Overigens werd Hjalmar Bergman’s *Swedenhielms* (1923) in 1935 verfilmd door Gustaf Molander en in 1961 bewerkt voor televisie. Film en toneel blijken belangrijke aspecten te zijn in de biografie van Erling Stensgård en kunnen wellicht (deels) de keuzes van de Brouwers verklaren.

en zijn vrouw in 1961 enige tijd in Zweden, toen Brouwer daar als gasthoogleraar aan de universiteit van Uppsala verbonden was. Met andere woorden: van een duidelijke voorkeur voor het Deens en gebrekkige belangstelling voor het Zweeds is bij de Brouwers geen sprake, hetgeen ook moge blijken uit publicaties als *Sketsen út Sweden* (1969), *Dalarna of Dalecarlië, bisjoen mei Fryske eagen* (1970), *Keatsen op Gotlan* (1972) en *Dag Hammarskjöld, strider foar frede* (1975).⁶

Erling Stensgård

Zoals uit deze eerste rondgang blijkt, werd de keuze van de vertaalde teksten sterk bepaald door de persoonlijke voorkeuren van de Brouwers. Een aantal teksten was (en is) zonder meer van zeer hoog literair niveau, terwijl andere bijdragen aan deze Scandinavische bloemlezing eerder geselecteerd lijken vanuit sterk persoonlijk gemotiveerde voorkeuren of op toevallige omstandigheden. In het korte 'Wurd foarôf' laten de Brouwers ook onomwonden weten dat ze niet de pretentie hebben om een representatieve greep uit de Scandinavische literatuur te doen, maar dat ze vertaald hebben wat hen 'foar de fuotten waeide en ús om de iene of oare reden, meast om it minsklike aspekt, hwat te sizzen hie.' (p. 5) Met andere woorden: de keuzes zijn zowel op toeval gebaseerd, op datgene dat de Brouwers in de loop van de tijd aan Scandinavische literatuur tegenkwamen, maar ook op wat hen persoonlijk raakte en aansprak.

De vraag blijft echter hoe zij dan kennis maakten met die teksten. De veelgehoorde opvatting dat veel van de literaire contacten tussen Scandinavië en Friesland primair via het Nederlands verliepen, gaat in elk geval voor de Brouwers niet op.⁷ Jelle Brouwer had al voor de tweede wereldoorlog directe contacten opgedaan in Scandinavië en de vraag is gerechtvaardigd hoe de opvallende keuzes die de Brouwers maakten bij het samenstellen van de bloemlezing *Frjemd en dochs eigen* verklaard kunnen worden.⁸ Is er wellicht sprake van een of meerdere culturele en literaire tussenpersonen?

Een van de personen die Jelle Brouwer al vroeg had leren kennen, was de bibliothecaris Erling Stensgård, aan wie *Frjemd en dochs eigen* is opge-

6 Overigens maakte Stensgård zich, blijkens de biografie van Brouwer over hem, zorgen dat de verhuizing naar Zweden de belangstelling voor het Deens zou kunnen aantasten: 'Doe't wy nei Sweden rekken, siet er yn noed, dat it Deensk by ús oan 'e krapper ein komme soe', J.H. Brouwer, *Erling Stensgård, freon ta Fryslân* (1968) p. 46.

7 Zie: Spoelstra, 'Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge', pp. 37-47.

8 Zie: Miedema, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 1980-1981* (1982) pp. 112-113.

dragen.⁹ Stensgård (1876-1966) was naast bibliothecaris, ook journalistiek en literair actief. Zeer opvallend aan de biografie van Stensgård is in elk geval dat hij tot een van de pioniers van de zeer succesvolle Deense filmindustrie moet worden gerekend. Stensgård was, naast een bekende filmrecensent ook zelf actief als auteur van draaiboeken en hij schreef – deels samen met zijn vrouw – in de jaren rond de eerste wereldoorlog meerdere draaiboeken voor films,¹⁰ waarvan enkele ook internationaal succesvol waren. Deze belangstelling voor film is ook aantoonbaar aanwezig in enkele van de literaire keuzes die aan *Frjemd en dochs eigen* ten grondslag liggen en het kan bijna niet anders dan dat we hier de hand van Stensgård in herkennen.

Iets anders dat in de context van dit essay zeker zo belangrijk is, was de actieve belangstelling van Stensgård voor de Sleeswijk-Holsteinse kwestie¹¹ en later – als een soort neveneffect van deze belangstelling – ook voor Friesland en het Fries. Stensgård was dus in eerste instantie geïnteresseerd in de positie van de Deenstalige minderheid in het Deens-Duitse grensgebied die na de oorlog van 1864 was ontstaan. Deze talige

-
- 9 Ook wel gespeld als Ste(e)nsgaard. Brouwer schrijft in zijn biografie over zijn eerste ontmoeting met Stensgård: 'It moat yn 1933 west hawwe, dat ik mei him yn 'e kunde kaem, doe't Stensgård (op 'e fyts!) fan Århus nei Ljouwert reizge', Brouwer, *Erling Stensgård*, p. 7. In deze biografie schrijft Brouwer het volgende over de opdracht van *Frjemd en dochs eigen* aan Stensgård: 'Doe't wy bisochten in blomlêzinkje fan oersettingen út it Deensk, Noarsk en Sweedsk út to jaen, soarge hy der foar, dat der gjin auteursrjochten bitelle hoegden to wurden ("Frjemd en dochs eigen" hawwe wy dêrom oan him opdroegen; hy wie der o sa wiis mei)' Brouwer, *Erling Stensgård*, p. 48.
- 10 Zie: Brouwer, *Erling Stensgård*, pp. 18-20, waar o.a. over de succesvolle film *Ved Fængslets Port* (Nordisk 1911), met draaiboek van Stensgård en zijn vrouw (Ljut Helver Stensgård), wordt verteld. Verdere titels van de hand van Stensgård en zijn vrouw zijn: *Hjemløs Fugl* (Fotorama 1911), *Blodets Baand* (Fotorama 1912), *Fæstningsspionen* (Fotorama 1912), *Arvingen til Skjoldborg* (Fotorama 1913). Onder zijn eigen naam verschenen nog de draaiboeken voor: *Den sorte Familie* (Fotorama 1913) en *Enken* (Fotorama 1913). Verdere gegevens over Stensgård's rol als filmcriticus en filmpionier zijn te vinden in: S.M. Schröder, *Ideale Kommunikation, reale Filmproduktion. Zur Interaktion von Kino und dänischer Literatur 1909-1908*, Berlin 2011, p. 320, 337, 639, 813-814. Zie: [http://danlits-tummfilm.uni-koeln.de/portraits/portrait.php?id=Ste\[e\]nsgaard,%20Erling](http://danlits-tummfilm.uni-koeln.de/portraits/portrait.php?id=Ste[e]nsgaard,%20Erling)
- 11 Zoals blijkt uit zijn 'Deensgezinde', sterk door politieke en patriotistische motieven ingegeven, bundel met vaderlandslievende liederen en gedichten: E. Stensgård, *De forbudte Sange, Nordiske Digte i Udvalg ved præjsiske Domstole med en Indledning om den danske Sangs Vilkaar i Sønderjylland* (1908). Zie ook: Brouwer, *Erling Stensgård*, pp. 21-22.

en culturele minderheid werd vanuit Deens perspectief blootgesteld aan een actieve Duitse assimilatiepolitiek, die later (in 1920) na een volksraadpleging die de grens opnieuw verplaatste en zijn huidige plaats gaf, zou worden doorgezet. Brouwer vat de situatie als volgt samen:

De Dútskers bigounen it troch Denemarken ôfstiene gebiet to fordútskjen; sa waerd al gau it Dútsk op 'e skoallen ynfierd. Fan Deenske kant wie der taei forset tsjin dat forprúskjen, dat û.m. stipe foun yn it nasjonale liet. Fan de forbeane sängen yn Súdjutlân hat Stensgård yn dit boekje in blomlêzing jown (...). Yn 1920 is sahwat de helte fan Sleeswyk wer by Denemarken kommen (...). Súdslaeswyk (dêr't ek de Noardfriezen wenje) bleau by Dútsklân. Hiel hwat agitaesje en strideraesje tusken Deensk- en Dútsksinnigen yn dit gebiet folge; de kulturestriid giet noch altiten troch en de Noardfriezen binne dêr net to min yn bihelle. (*Erling Stensgård*, p. 21-22)

Stensgård had zich dus al vroeg tegen de Duitse assimilatiepolitiek in Sleeswijk-Holstein gekeerd en hij werd zich daardoor ook bewust van de bijzondere positie van eerst de Noord-Friezen en daarna de Friezen en het Fries in het algemeen. Vanwege zijn jarenlange inspanningen om in Denemarken de betekenis van het Fries onder de aandacht te brengen en zijn nauwe contact met Jelle Brouwer, werd Stensgård gekozen als lid van de Fryske Akademy en verscheen er in 1968 zelfs een biografie over hem van de hand van Brouwer.¹² Kortom: Stensgård, die een zeer brede maatschappelijke en literaire belangstelling had, was een belangrijke informant voor de Brouwers op het terrein van de Scandinavische letterkunde en in het bijzonder de Deense literatuur.

Het is wellicht eerder een teken van beperkte kennis van de contemporaine Deense literatuur dat het juist een Deense auteur is die zo prominent figureert in *Frjemd en dochs eigen*. Johannes V. Jensen had weliswaar in 1944 de Nobelprijs voor letterkunde ontvangen, maar om ruim een derde van de gehele bundel aan hem te wijden, komt toch wat merkwaardig over. Laten we daarom de teksten die van deze Jensen zijn opgenomen in de bundel van de Brouwers nog eens wat nauwkeuriger in ogenschouw nemen.

12 Brouwer, *Erling Stensgård* (1968).

De Denen

Het eerste verhaal van Jensen, 'By de fûgels', verscheen oorspronkelijk als 'Hos Fuglene' in (1926/1932)¹³ en deze novelle werd pas drie jaar na de vertaling van de Brouwers in het Nederlands vertaald.¹⁴ 'By de fûgels' is één van de klassieke Jensen teksten, net als 'Soene hja de fearboat helje?' dat in het Deens 'Naaede de Færgen?' heet. Deze fantastische novelle verscheen voor het eerst in 1925 en werd daarna vele malen herdrukt.¹⁵ Tegenwoordig maakt deze tekst deel uit van de Deense literaire canon in het onderwijs, wat wellicht ook te maken heeft met het feit dat het verhaal door de beroemde Deense cineast Carl Th. Dreyer werd verfilmd (*De nåede Færgen*, 1948).¹⁶ In 1948, het jaar van de verfilming, werd 'Naaede de Færgen?' in het Nederlands vertaald, maar het lijkt me twijfelachtig dat Brouwer de tekst via het Nederlands heeft leren kennen.¹⁷

De beide andere verhalen van Jensen, 'Ane en de kou' en 'Bitte-Selgen' zijn minder bekend bij het Deense publiek.¹⁸ Beide verhalen hebben in elk geval gemeen dat ze oorspronkelijk verschenen in bundels met wat wij streekvertellingen zouden noemen. Jensen begon rond de eeuwwisseling met het verzamelen van verhalen uit zijn geboortestreek, het dunbevolkte en economisch achtergebleven agrarische platteland in het noorden van Jutland, een streek die zich goed met Friesland laat vergelijken en wellicht daarom zo sterk tot de verbeelding van de Brouwers sprak. Met name 'Ane en de kou', dat oorspronkelijk in de bundel *Nye Himmerlands Historier* verscheen als 'Ane og Koen' (1904), is een regel-

13 Herdrukt in o.a.: J.V. Jensen, *Myter I-II* (1960) deel II, pp. 32-42.

14 'Bij de vogels', in: *Roman / Gedichten / Verhalen, Pantheon der winnaars van de nobelprijs voor literatuur*. Verner von Heidedam, Erik Axel Karlfeldt, Johannes V. Jensen (1964) pp. 295-304.

15 In de krant *Social-Demokraten* (kerst 1926) en de tekst werd vele malen herdrukt, eerst in boekvorm in *Ved Livets Bred* (1928) en daarna o.a. in: Jensen, *Myter I-II* (1960) deel II, pp. 16-20.

16 *De nåede Færgen* is een instructiefilm van slechts 18 minuten, die gemaakt werd in opdracht van de Deense Vereniging voor Veilig Verkeer (Raadet for Større Færdssikkerhed). Dreyer koos voor een vlotte, moderne, bij vlagen (sur)realistische, reportageachtige stijl. Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=hLltZFtRm-k>.

17 'Zouden zij de veerboot halen?' in: *De Stem van Nederland*, 3 april 1948.

18 'Ane og Koen' verscheen oorspronkelijk in Jensen's *Nye Himmerlandshistorier* (1904). Ook 'Bitte-Selgen' is een verhaal uit een van de vroegste bundels met vertellingen uit Himmerland. Oorspronkelijk verscheen het in een speciale kerstuitgave, *Julealbum* 1905, maar werd later herdrukt in de novellenbundel *Himmerlandshistorier* (1910) en nog later o.a. in Jensen, *Himmerlands historier I-II* (1933) en daar te vinden in deel II, pp. 94-99.

rechte lofzang op het boerenleven.¹⁹ Wat eveneens opvalt is dat ook *Ane og koen* is verfilmd, weliswaar pas in 1985, maar het zegt veel over de visuele potentie van dit verhaal.²⁰

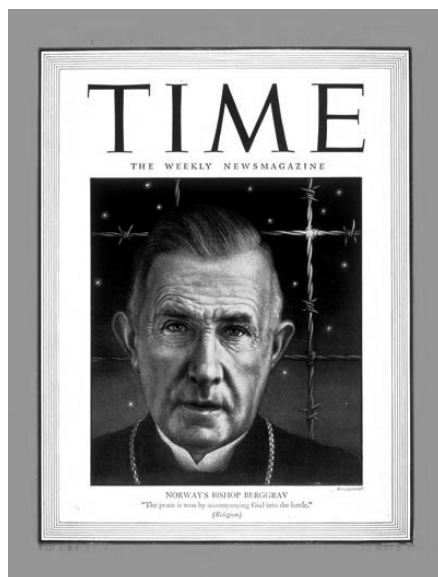
Na de vier novellen van Jensen volgt zoals gezegd een toneeltekst, een eenakter van de dominee-schrijver Kaj Munk (1898-1944), 'Hearen rjochters', in het Deens in 1942 gepubliceerd als *De Herrer Dommere*.²¹ Munk was een zeer bekende dominee-schrijver, die actief was geweest in het verzet tijdens de Duitse bezetting, hetgeen hij met de dood moest bekopen. Het oeuvre van Munk, zoals ook uit 'Hearen rjochters' blijkt, is sterk ethisch en existentialistisch van aard, en ook dat zal de Brouwers zeker aangesproken hebben. De keuze voor een toneeltekst is interessant maar niet geheel onverwacht, omdat de Brouwers immers in de jaren 60 meerdere Scandinavische (en een enkel Duits) toneelstukken in het Fries vertaalden (zie noot 4).

De Noren

Ook de eerste Noorse tekst in *Frjemd en dochs eigen*, 'Makkaur'²² van Eivind Berggrav (1884-1959), is geschreven door een kerkelijk persoon die zich tijdens de Duitse bezetting had onderscheiden in het verzet. Eivind Berggrav was bij leven bisschop en een van de belangrijkste tegenstanders van de Duitse invasie en vurige opponent van de collaborateur Quisling in Noorwegen. In tegenstelling tot Munk overleefde hij de oorlog, weliswaar na geïnterneerd te zijn geweest, en hij speelde een voor-aanstaande rol bij de oprichting van de Wereldraad van Kerken. Berggrav was al tijdens oorlog een zeer bekende internationale verschijning, die zelfs op het omslag van *Time Magazine* verscheen (het kerstnummer van december 1944).

-
- 19 Voor het eerst verschenen in: *Nye Himmerlands Historier* (1904), s. 183-190 en herdrukt in: Jensen, *Himmerlands historier* (1933) bd. II, pp. 50-53.
 - 20 Ook een korte film (12 min.), van regisseur Saul Shapiro, zie: <http://www.dfi.dk/faktaomfilm/film/da/37823.aspx?id=37823>.
 - 21 Ook herdrukt in: K. Munk, *Egelykke og andre Skuespil* (1968) pp. 275-289 en online te vinden op de webpagina: <http://kajmunk.emergence.dk/pub/downloads/PDF/De-Herrer-Dommere-1942.pdf>.
 - 22 De oorspronkelijke Noorse tekst verscheen – onder dezelfde titel – in: E. Berggrav, *Spennings land. Visitas-glimt fra Nord-Norge* (1937) pp. 46-53.

Afb. 2. Eivind Berggrav op het omslag van Time (1944).

Iets dat de Brouwers – en zeker ook hun vermoedelijke informant Erling Stensgård – aangesproken zal hebben, is dat Berggrav ook actief was op het terrein van de taalpolitiek. Hij was namelijk een fervent pleitbezorger van het Samnorsk, een poging om de beide Noorse schrijftalen samen te laten gaan in een nieuwe gemeenschappelijke schrijftaal, die in het midden van de jaren 60 op niets uitliep. Naast de religieuze overeenkomst met Munk is er ook sprake van een zekere stilistische verwantschap met Johannes V. Jensen.²³ De contouren van de literaire smaak en thematische voorkeuren van de Brouwers beginnen zich al enigszins af te tekenen: het boerenleven, ethiek, religie, taalpolitiek.

Religie is niet het eerste dat je te binnen schiet als je de naam van de auteur van het volgende Noorse verhaal in de bundel van de Brouwers ziet. Jens Bjørneboe (1920-1976) was bepaald geen theoloog, maar daarentegen wél taalpolitiek actief. In de immer gevoelige Noorse taalstrijd was hij een van de pleitbezorgers van het Riksmål (c.q. het Bokmål). Het bijzondere aan de keuze voor Bjørneboe's autobiografisch getinte novelle 'De Broer' is, dat het hier om zijn debuut als literaire auteur gaat. De tekst verscheen voor het eerst in 1950, in *Spektrum* een belangrijk cultureel-literair tijdschrift in Noorwegen, met een duidelijk ethische pro-

23 Zie ook: <http://www.historie-online.dk/pdf/sansevold.pdf>.

fiel dat zich gaandeweg in antroposofische richting ontwikkelde, terwijl Bjørneboe steeds meer een links-libertaire vrijdenker werd.²⁴ Overigens verscheen er al lang voor de publicatie van *Frjemd en dochs eigen* een novelle van Jens Bjørneboe in het Fries, (Høst), in een geheel aan de Noorse literatuur gewijd nummer van het tijdschrift *De Tsjerne* in 1956.²⁵ In het geval van Bjørneboe zou het me niet verbazen als uit nader onderzoek zou blijken dat hij de Nederlandse markt heeft bereikt via het Fries. Er is op dat gebied nog veel interessant vergelijkend onderzoek te doen!

De derde Noorse vertegenwoordiger in de bundel van de Brouwers is Nordahl Grieg (1902-1943) met een reportage-achtig verhaal 'De tocht mei it goud'.²⁶ Dit verhaal is gebaseerd op zijn persoonlijke belevenissen tijdens de reis – c.q. vlucht – van de Noorse koninklijke familie naar Engeland. De oversteek werd, net als die van de Nederlandse koninklijke familie, gemaakt met medeneming van een deel van de goudreserves van de nationale bank. Grieg, de kleinzoon van de beroemde componist Edvard Grieg, nam na de oversteek naar Engeland actief deel aan de geallieerde bombardementen op Duitsland, waarbij hij in 1943 in de buurt van Berlijn werd neergeschoten en om het leven kwam. Het lijkt erop, dat het actief deelnemen aan het verzet tegen de Duitse bezetter, een zekere rol heeft gespeeld bij het selecteren van de teksten van *Frjemd en dochs eigen*, want dit gold immers ook voor Munk en Berggrav.

Voor de laatste Noorse tekst in de bundel 'It hynder fan Hogget', geschreven door de modernist Tarjei Vesaas (1897-1970), gold dat niet.²⁷ Vesaas is een van de belangrijkste Noorse schrijvers van de 20ste eeuw, die zich vooral van het zogeheten Nynorsk bediende en daarmee een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de 'emancipatie' van deze 'geconstrueerde' taal, die de tweede officiële schrijftaal van Noorwegen is. De vertelling 'Hesten frå Hogget' is in Noorwegen nog altijd zeer geliefd, ook als zgn. 'spoken word'-tekst, d.w.z. een tussenvorm tussen proza en poëzie, soms

24 *Spektrum* 1950, pp. 383-394. Zie: A. Gulbrandsen & J.T. Kvadsheim, *Jens Bjørneboe. En bibliografi* (1978) p. 16. Zie ook: T. Rem, *Sin egen herre. En biografie om Jens Bjørneboe* (2009) pp. 274-275.

25 'Hjerst' (Høst) in: *De Tsjerne* jrg. 11 (1956), nr. 1, p. 62.

26 Opvallend genoeg werd dit stuk een jaar eerder apart gepubliceerd met een inleiding van de Brouwers over leven en werk van de auteur: N. Grieg, *De tocht mei it goud. Mei in ynlieding oer libben en wurk fan de skriuwer troch J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke* (1960). De inleiding beslaat de eerste negen pagina's en de tekst van Grieg de daaropvolgende 23.

27 Oorspronkelijk verschenen als 'Hesten frå Hogget' in de novellebundel *Ein vakker dag* (1959) pp. 111-121.

met muzikale begeleiding, hetgeen iets zegt over de blijvende populariteit van deze novelle.²⁸

In 1971 bleek hoe goed de Brouwers op de hoogte waren van de actuele Noorse literatuur en ook hoe goed geïnformeerd ze waren over het oeuvre van Tarjei Vesaas, van wie ze ook de roman *Fuglane* (1957) in het Fries vertaalden.²⁹ Twee jaar later verscheen van de hand van de Brouwers tevens een dubbelportret, c.q. dubbelbloemlezing van de Noorse auteur Tarjei Vesaas en zijn vrouw Halldis Moren Vesaas enerzijds en het Deense schrijversechtpaar Martin A. Hansen en Vera Hansen anderzijds: *In skriuwersfreonskip: De Vesaas'en en de Hansen's*.³⁰ Waarom er bij het samenstellen van *Fremd en dochs eigen* voor gekozen is om wél vier teksten van Johs. V. Jensen op te nemen, maar geen enkele van Martin A. Hansen (1909-1955), die qua profiel (deelname aan het verzet tijdens de bezetting en een sterk ethisch-existentieel bepaald oeuvre) heel goed zou hebben gepast, is en blijft een raadsel.

De Zweden

Zoals gezegd, komen de Zweden er wat bekaaid af in *Fremd en dochs eigen*. De bijdrage van Bengt Anderberg (1920-2008), 'In moarn, hûndert jier lyn', is een ultrakorte schets van een dramatische gebeurtenis – de dood of het zelfgekozen einde van een man aan boord van een schip – op een prachtige zomerse dag. Een dubbelzinnig, contrastrijk en impressionistisch fragment.

De auteur Bengt Anderberg was een markante figuur, in de eerste plaats vanwege de roman *Kain* waarmee hij in 1948 als romanschrijver debuteerde en die destijds veel stof deed opwaaien. Dit niet alleen omdat Anderberg taboes op het terrein van de seksualiteit aan de kaak stelde, maar ook omdat hij de aanval op benepen religieuze opvattingen niet schuwde. Ook niet onbelangrijk is dat Anderberg altijd nauw verbonden bleef met zijn geboorteplaats Gotenburg en in die zin een belangrijke karaktertrek deelde met Jensen, Vesaas en andere Scandinavische schrijvers waar de Brouwers zich voor interesseerden: het koesteren van de geboortestreek. Een auteur van de statur van Per (Pär) Lagerkvist, van wie de laatste Zweedse bijdrage afkomstig is, was Anderberg echter zeker niet.

Lagerkvist's 'De kelder' is een prachtige novelle, die voor het eerst verscheen in 1924 in de bundel *Onda sagor*, waarin een aantal van de be-

28 Zie o.a.: http://mp3songpreview.com/tarjei-vesaas-hesten-fra-hogget_mp3-song-download-12154014.

29 Herdrukt als: T. Vesaas, *De fûgels* (2007).

30 Opvallend is dat A.I. Brouwer-Prakke hier als eerste auteur vermeld staat en J.H. Brouwer als de tweede.

kendste verhalen van Lagerkvist (1891-1974) staan, waaronder 'Källarvåningarna'.³¹ Lagerkvist ontving in 1951 de Nobelprijs voor de letterkunde en behoort tot de grote namen uit de 20ste-eeuwse Zweedse literatuur. De Nobelprijs heeft hij met name te danken aan het algemeen menselijke, existentiële karakter van zijn oeuvre, waarin de sterk symbolisch-existentialistische romans *De beul* (1933), *De dwerg* (1944) en *Barabbas* (1950) hoofdwerken zijn, maar waartoe ook *Onda sagor* en zeker 'De kelder' gerekend kunnen worden.³²

Tot slot

Ondanks dat ik bij aanvang van dit kleine onderzoekje niet gehinderd werd door enige kennis over de rol van Jelle Brouwer en zijn vrouw als literaire intermediair tussen Scandinavië en Friesland, meen ik – op basis van deze eenvoudige *case study* van *Frjemd en dochs eigen* – een redelijk dekkende indruk te kunnen geven van hun literaire smaak en de keuzes die ze op basis daarvan maakten bij het samenstellen en vertalen van de teksten in deze bloemlezing.

Hoe ziet dat profiel er dan op hoofdlijnen uit? Wat nadrukkelijk in het oog springt, is dat de keuze *niet* gebaseerd is op bestaande Nederlandstalige keuzes en vertalingen. Daardoor kon het gebeuren dat literatuurhistorisch gezien belangrijke nouvelles uit het oeuvre van bijv. Johs. V. Jensen, al wel in het Fries werden vertaald, maar (nog) niet in het Nederlands. Brouwer en zijn vrouw maakten gebruik van directe contacten en daarbij speelde een tussenpersoon als de bibliothecaris, film-enthousiast en voorvechter van taalminderheden, Erling Stensgård een cruciale rol. Wat verder opvalt, is dat veel van de gekozen auteurs een duidelijke positie innamen in het maatschappelijke debat en, vooral wat de Noren betreft, ook in de taalstrijd, die juist in de jaren 60 in Noorwegen een hoogtepunt bereikte. Brouwer laat aan het einde van zijn biografie over hem Erling Stensgård zelf aan het woord. Dan blijkt, dat de verwantschap tussen Scandinavië en Friesland vooral aan het licht komt in de gemeenschappelijke, 'geestelijke' strijd voor culturele en talige autonomie:

It is in geastlike striid, dy't dizze lytse, moedige (en úthâldende) naesje fiert. In striid, dy't wryn Denemarken eink folgje moasten mei in sympathy, dy't biantwurdet oan it biwûnderjende sib-

31 Gebruikte editie: P. Lagerkvist: *Onda sagor* (1965) pp. 51-63.

32 De Nederlandse vertaling, getiteld 'Het souterrain', verscheen twee jaar voor die van de Brouwers, in: P. Lagerkvist, *De dwerg / Barabbas alsmede Grimmige sproken* (1959) pp. 406-415.

skipsfielen, dat hiel hwat yn 'e Fryske biweging – ûnder de lieders likegoed as ûnder de gewoane meiwurkers – hawwe foar alles, hwat Skandinavysk is, en net it minst foar it Deenske. (Erling Stensgård, p. 86).

Ook valt bij bijna alle auteurs die de Brouwers kozen, een sterk filosofisch, dan wel religieus getint oeuvre op, waarbij een actieve rol in het verzet tijdens de tweede wereldoorlog ook een positieve betekenis blijkt te hebben bij de selectie. Het duidelijkst is dit bij Kaj Munk, Eivind Berggrav en Nordahl Grieg, maar in feite worden alle auteurs die de Brouwers kozen gekenmerkt door hun betrokkenheid bij maatschappelijk, ethisch-morele vraagstukken, iets dat net zoveel over de literaire smaak van de Brouwers zegt, als over de Scandinavische literatuur van de eerste helft van de 20ste eeuw.

Sta mij toe om tot slot nog even terug te keren naar het 'Wurd foarôf' van *Frjemd en dochs eigen*, want daarin spreken de Brouwers de hoop uit, dat deze bloemlezing 'tsjinst dwaen kin as foarlêsstof op jongerein- en frouljusgearkomsten'. De vraag is gerechtvaardigd of het boekje die verwachting heeft kunnen waarmaken. De grote maatschappelijke veranderingen die de jaren 60 zouden bepalen, stonden voor de deur en los van de keuze voor de Noor Jens Bjørneboe en de Zweed Bengt Anderberg, waren de overige auteurs vooral vertegenwoordigers van het verleden. Dit niet alleen vanwege de thematische nadruk op het platteland en het boerenbestaan, maar ook vanwege het morele en existentiële karakter van hun oeuvres. Met andere woorden: de Brouwers toonden in *Frjemd en dochs eigen* vooral belangstelling voor een literatuur en een literaire cultuur die in zekere zin over zijn hoogtepunt heen was. Na de generatie die in de jaren 40 en 50 de agenda had bepaald (rond bladen als het invloedrijke Deense *Heretica* 1848-1953), was er nu in Scandinavië een generatie modernisten in opkomst die een geheel andere stijl hanteerde en zich met heel andere – meer politieke en sociale – vragen bezighield.

Het zou heel interessant zijn om eens te onderzoeken of die volgende schrijversgeneratie – vooral ook omdat daarin vrouwelijke auteurs zich steeds nadrukkelijker gingen manifesteren – op even gepassioneerde pleitbezorgers konden rekenen als de Brouwers dat waren geweest voor de schrijvers van de eerste helft van de 20ste eeuw. Want het mag dan een ijdele hoop zijn geweest dat hun literaire voorkeuren tot de 'foarlêsstof op jongerein- en frouljusgearkomsten' zouden gaan behoren, een feit is wel, dat ze dit deden uit pure *lust am lesen*, los van commerciële of carrièreoverwegingen.

In die zin blijft *Frjemd en dochs eigen* een bewonderenswaardig initiatief en een belangrijke bijdrage aan de literaire en culturele betrekkingen

tussen Friesland en Scandinavië, waarvan we nog slechts zicht hebben op een topje van de spreekwoordelijke ijsberg.

Geraadpleegde literatuur

- E. Berggrav, *Spennings land. Visitas-glimt fra Nord-Norge* (Oslo 1937).
- P. Birkelund, 'Erling Stensgård' in: *Dansk Biografisk Leksikon* (København 1979-1984) [Bezocht: 4 januari 2017, <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=297826>].
- A.I. Brouwer-Prakke en J.H. Brouwer, *In skriuwersfreonskip: De Vesaas'en en de Hansen's*. (Ljouwert 1973) [Postscripta nûmer 8].
- J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke, *Frjemd en dochs eigen. Oersettingen út fjouwer skandinavyske talen*. (Drachten 1961).
- J.H. Brouwer, *Erling Stensgård, freon ta Fryslân* (S.l. 1972) [Minsken en Boeken, nr. 9].
- J.H. Brouwer, *Keatsen op Gotlân* (Ljouwert 1968) [Postscripta nûmer 6].
- N. Grieg, *De tocht mei it goud. Mei in ynlieding oer libben en wurk fan de skriuwer troch J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke* (Ljouwert 1960).
- A. Gulbrandsen & J.T. Kvalsheim, *Jens Bjørneboe. En bibliografi* (Oslo, Bergen, Tromsø 1978) [Norsk bibliografisk bibliotek nr. 53].
- J.V. Jensen, *Himmerlands historie I-II* (København 1933).
- J.V. Jensen, *Myter I-II* (København 1960).
- J.V. Jensen, *Roman / Gedichten / Verhalen. Verner von Heidestam, Erik Axel Karlfeldt; Johannes V. Jensen* (Hasselt/Haarlem, 1964) [Pantheon der Winnaars van de Nobelprijs voor Literatuur. Ingeleid door Prof. Dr. Staffan Björck, Dr. Martha A. Muuses en Johan Winkler].
- P. Lagerkvist, *Onda sagor* (Stockholm 1965).
- P. Lagerkvist, *De dwerg / Barabbas alsmede Grimmige sproken* (Haarlem 1959) [Pantheon der Winnaars van de Nobelprijs voor Literatuur. Met een inleiding over auteur en werk door P.M. Boer-den Hoed, vert. Greeta Baars-Jelgersma, (et al.)].
- H.T.J. Miedema, 'Levensbericht Jelle Hendriks Brouwer', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1981* (Leiden 1982) pp. 107-115.
- K. Munk, 'De Herrer Dommere', in: *Juleroser 1942* (København 1942) [Online: <http://kajmunk.emergence.dk/pub/downloads/PDF/De-Herrer-Dommere-1942.pdf>]
- K. Munk, *Egelykke og andre Skuespil*. (København 1968) [Mindeudgave].
- T. Rem, *Sin egen herre. En biografi om Jens Bjørneboe* (Oslo 2009).
- S.M. Schröder, *Ideale Kommunikation, reale Filmproduktion. Zur Interaktion von Kino und dänischer Literatur 1909-1918* (Berlin 2011) [Berliner Beiträge zur Skandinavistik bd. 18/1-2].
- J. Spoelstra, 'Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge', in: *ensafh*,

nr. 2, 2016, pp. 37-47.

E. Stensgård, *De forbudte Sange. Nordiske Digte i Udvalg ved prøjsiske Domstole, med en Indledning om den danske Sangs Vilkaar i Sønderjylland* (Aarhus 1908).

T. Vesaas, *Ein vakker dag* (Oslo 1959).

T. Vesaas, *De fûgels* (Oudehaske 2007).

